

Türkiye Tarımı Üzerine Düşünceler

Fahri YAVUZ¹

Tarım, insanların temel ihtiyacı olan gıda ve giyinme gereksinimlerinin ham maddesini sağlayan sektör olması nedeniyle, tarihin her döneminde stratejik önemini korumuştur. Bu nedenle ülkeler genellikle temel tarım ürünlerine olan ihtiyaçlarında, kendi kendilerine yeterli olmak için çaba göstermişlerdir. Örneğin bugün Türkiye buğday üretiminde kendine yeterli olmanın gayreti içindedir. Diğer tarafta Japonya dünya fiyatlarının üç misli maliyete pirinç üretmesine rağmen, ihtiyaç duyulan üretimi garanti etmek için çaba göstermektedir. Ayrıca tarım sektörü, tekstil, şeker, yağ ve unlu mamuller gibi imalat sektörüne ham madde sağlaması açısından yine stratejik bir rol üstlenmektedir. Özellikle Türkiye’de nüfusun % 30’una istihdam ve önemli bir ihracat geliri sağlaması açısından da tarım, ülke ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır.

ABD ve AB ülkeleri gibi gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere, dünyanın her yerinde tarım bir yaşam biçimidir. Tarım sektöründe iş ile yaşam iç içedir. Bu özelliği ile tarım, diğer sektörlerden ayrılır. Bunun bir sonucu olarak tarımdaki işletmeler aile işletmesi olarak adlandırılır ve işgücünün genellikle tamamına yakını aile fertleri tarafından sağlanır. ABD’nin Michigan eyaletindeki 80 başlık bir süt stırcılığ işletmesi de, Erzurum’un bir köyündeki 15 başlık bir sütçülük işletmesi de birer aile işletmesidir. Her iki tarım işletmesinde de işler ailenin birkaç ferdi tarafından görülür. Aradaki fark, ABD’deki işletmenin daha büyük olması, daha ileri teknolojiyi kullanması ve dolayısıyla daha yüksek gelir ve yaşam standardı yakalamasıdır.

Bu farkın iki önemli nedeni vardır; birincisi tarımda kullanılan arazi, su ve iklim gibi doğal kaynakların bol ve tarıma uygun olması, ikinci ve daha önemli olanı ise ekonomik gelişmişlik nedeniyle daha yoğun sermaye kullanılabilmesi, işlerin daha bilimsel ve etkin yapılmasıdır. Örneğin, tarımsal kaynakları çok uygun ve bol olmayan, fakat ekonomik gelişmişlik açısından iyi bir yerde olan Japonya gibi ülkelerde, tarımın

ileri düzeyde olduğunu görüyoruz. Tarımsal kaynakları bol olan ABD gibi ülkelerde ekonomi gelişmiş olduğundan, bu kaynakları doğru ve etkin kullanmak mümkün olmaktadır. Tarım sektörünün gelişmişlik düzeyi ile ekonominin bir bütün olarak gelişmesi paralellik arz eder. Türkiye’de toplam milli gelirin yaklaşık %12’sini oluşturan tarım sektörünün ekonomik kalkınmayı yönlendirmesi mümkün değildir. Ancak geride kalan ve ekonominin %88’lik kısmını oluşturan diğer sektörlerdeki gelişme tarımı da peşinden sürükleyerek geliştirebilir.

Bu düşüncelere paralel olarak, şöyle bir tartışma yapılabilir. Türkiye’de kişi başına düşen et, süt ve ürünleri üretim ve tüketimi gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. Acaba az mı üretiyoruz da ondan dolayı az tüketmek zorunda kalıyoruz? Yoksa bu hayvansal ürünlere olan talep az olduğundan mı az üretiyoruz? Veya et ve süt üretim maliyetleri çok yüksek olduğundan dolayı bu ürünlerin fiyatları da yüksek diye mi az tüketiyoruz? Aslında bu yaklaşımların hepsinin doğruluk payı var. Burada asıl problem, özellikle son 15 yılda meydana gelen ekonomik krizler, kişi başına gelirin bazen gerilemesine ve bazen de yerinde saymasına neden oldu ve dolayısıyla Türkiye’deki insanların kişi başına geliri yerinde saydı. Bu durum, özellikle hayvansal ürünlere olan talebi düşürdü. O halde özellikle hayvansal ürünler açısından Türkiye’de önemli bir talep ve dolayısıyla tüketim açığı mevcuttur diyebiliriz.

Ekonomi bilimi, insanların gelirleri arttığında önce zorunlu ihtiyaçlarını giderdiğini ve daha sonra diğer ihtiyaçlara yöneldiğini söyler. ABD ve gelişmiş Avrupa ülkelerinde insanların büyük bir kısmı gıda ihtiyaçları açısından doyuma ulaşmış, yani istediği kadar gıda maddesi tüketebilir hale gelmiştir. Yüksek gelir düzeylerinde, gıda maddeleri tüketiminde artış olmayacağından, bu gelir artışı gıda dışındaki ürünlerin tüketimine yönelir. Halbuki Türkiye’de özellikle fakir ve orta sınıftaki insanların gelirlerindeki artış, tüketim açığı olan tarım ürünlerine ve özellikle hayvansal ürünlerde talep artışına neden olacaktır. Bu da

¹ Prof. Dr., Bölüm Başkanı, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 25240 Erzurum.

tarım sektöründe ve özellikle et ve süt sektöründe canlanmaya neden olacaktır. Bu mantıktan hareket edilir ise, ekonomik gelişme hayvansal ürünlere olan iç talebi artıracak ve hayvancılık sektöründe önemli bir canlanmaya ve gelişmeye neden olacaktır. Çünkü hayvansal ürünlerin üretiminde maliyetler yüksek olduğundan yakın bir gelecekte hayvansal ürünler için dış talebi artırmamız mümkün olmayacaktır. Bu durumda, ekonomik gelişme, iç talebin artmasında ve tarım sektöründe canlılık ve gelişme meydana gelmesinde en önemli etken olarak görülebilir. Hayvancılık ve dolayısıyla tarım sektöründeki canlılık ve gelişme, tarım sektörünün daha ileri teknolojiyi ve daha büyük ekonomik anlamda işletmeleri ve dolayısıyla düşük maliyetli ve kaliteli üretimi de peşinden getirecektir. Bu sonuç, maliyet ve fiyatların düşmesine, iç talebin daha da artmasına ve hatta dış talebi de zorlamasına neden olacaktır.

Belirtildiği şekilde makro düzeyde sürekli bir ekonomik büyüme olduğunu düşünerek, mikro düzeyde de tarım sektörünün bazı çıkmazlarını ele alabiliriz. Bunların başında tarımda çalışan nüfusun gittikçe yaşlı olması gelmektedir. Cazip bir çalışma ortamı haline getirilemediğinden gençler tarıma çok fazla ilgi göstermemektedir. Bu durum tarım sektörünün gelişmesini sekteye

uğratmaktadır. Çünkü yaşlı nüfus, yeniliklere ve gelişmelere çok ilgi göstermemekte, bu da tarım sektörünün durağan olmasına neden olmaktadır. Halbuki gençlerin tarıma yönelmesi için özel teşvik mekanizmaları olsa ve tarımsal faaliyet cazip hale getirilse, o zaman gençler sektörün lokomotifine haline gelir. Tarımı yönlendirmek için kullanılan tarımsal destek politikaları da bu gençler sayesinde başarıya ulaşır, çünkü gençler bu tip desteklerden çok daha iyi yararlanmayı bilirler. Tarımda çalışan nüfusun eğitim seviyesinin de düşük olması, özellikle yeniliklerin yaygınlaşması ve yanlış uygulamaların elimine edilmesi açısından önemli bir dezavantajdır.

Diğer önemli bir problem de, verimliliklerdir. Türkiye tarımında çok az sayıda ürün ve bölge hariç, verimlilik problemi aşılammıştır. Türkiye'nin meyve üretiminde hektara verimi, AB ülkelerinin üzerinde iken, endüstri bitkilerinde ayçiçeği hariç, altında kalmaktadır (Tablo 1). Fakat özellikle tarımsal üretim değeri yüksek olan hububat, et ve süt gibi ürünlerde Türkiye'nin verimlilik rakamları, Tablo 1'den de görüleceği gibi AB'nin çok gerisindedir. Şunu unutmamak gerekir ki düşük maliyetli ürün üretmek ve dolayısıyla rekabet edebilmek için öncelikle birim alan veya hayvandan alınacak verimi en yükseğe çıkarmak gerekir.

Tablo 1. AB ve Türkiye İçin Bazı Tarımsal Ürün Verimlilikleri

Ürün	Avrupa Birliği	Türkiye
Meyveler (kg/ha)		
Elma	17.886	21.879
Seftali	10.164	18.798
Kiraz	6.058	9.629
Endüstri Bitkileri (kg/ha)		
Patates	27.039	26.063
Şekerpancarı	53.543	41.071
Ayçiçeği	1.971	2.159
Tahıllar (kg/ha)		
Buğday	4.856	2.258
Arpa	4.016	2.500
Hayvansal Ürünler (kg/baş)		
Sığır Eti	249	197
İnek Sütü	5.766	2.005

İfade edilen verim düşüklüğünde girdi kullanımının önemli etkisi vardır. AB ülkeleriyle kıyaslandığında birim alana girdi kullanım yoğunluğunun çok düşük olduğu görülmektedir. Örneğin 100 hektara düşen traktör sayısı AB'de 7,22 iken bu rakam Türkiye'de 3,84'dür. Yine

hektara ilaç kullanımı AB 15'lerde ortalama 3,91 kg iken bu rakam Türkiye'de 1,65 kg'dır. AB'de gübre kullanımı hektara 158 kg iken, bu rakam Türkiye'de sadece 81 kg'dır. Girdi kullanımındaki bu düşük rakamlar, birim alandan elde edilen verim düşüklüğünün nedenini

önemli ölçüde açıklamaktadır. Bunların yanında sertifikalı tohum kullanımı ve uygun tarla sistemini kullanma da verimlilikte önemli rol oynamaktadır. Hayvancılıkta et ve süt verimindeki düşüklüğün en önemli nedeni ise düşük verimli hayvanlarla çalışmaktır. Buna ilave olarak, bakım beslemedeki yetersizlikler ve yetiştiricilikte yapılan ciddi yanlışlıklar da hayvancılıktaki verim düşüklüğünün en önemli etkenleridir. Diğer taraftan, tarımda girdi kullanımının az olması, aslında bir avantaja da dönüştürülebilir. Özellikle organik tarım ve iyi tarım uygulamalarında bu avantajdan yararlanılabilir.

Türkiye'deki çiftçilerin, ürün pazarlama, girdi temini ve ileri teknoloji kullanımı gibi alanlarda birlikte çalışmayı başaramamış olma gibi önemli bir problemi daha vardır. Halbuki; bu faaliyetler, özellikle tarım işletmelerinin küçük olduğu Türkiye gibi ülkelerde ancak işbirliği halinde daha ekonomik olarak yapılabilir. Eğer çiftçi ürününü kendi satmaya, tohum, gübre ve yem gibi girdilerini kendi satın almaya çalışırsa, pazarlık gücü zayıf olacağından maliyetleri yüksek olacaktır.

Bir ülkenin sahip olduğu olumsuz yapı ve problemler aslında tüm sektörler için sirayet eder. Yani tarımda ortaya koyduğumuz bu problemler diğer sektörlerde de kendisini göstermektedir. Bunun sonucu olarak, toplumumuzdaki meslek sahiplerinin çok büyük bir kısmı mesleklerini uluslararası standartlarda yapmıyor veya yapamıyor. Ortalama bir doktorumuz, mühendisimiz, bürokratımız, öğretim üyemiz, çiftçimiz veya memurumuz işini uluslararası standartlarda yapıp yapmadığı tartışma konusudur. Yani beşeri sermayemiz, çok az sayıdaki istisnalar hariç dünya standartlarının gerisinde kalmış durumdadır. Doğal olarak tarım sektörü de bundan nasibini almaktadır. Bu durum, uluslararası arenada güçlü ve zengin bir ülke olmayı başaramamamızın gerçek nedenidir.